

**Otabek Shukurov
Bashorat Bahriddinova**

**O'ZBEK TILINING
MA'NODOSH SO'ZLAR O'QUV
LUG'ATI**

Maktab o'quvchilari uchun

<p style="text-align: center;">Tursunali Jumayev To`ychi Valiyev</p> <p style="text-align: center;">QO`SHIB YOZILADIMI, AJRATIB&</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>	<p style="text-align: center;">Umida To`rayeva Ikrom Islomov</p> <p style="text-align: center;">O`ZBEK TILINING ZID MANOLI SO`ZLAR O`QUV LUG`ATI</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>
<p style="text-align: center;">Baxtiyor Mengliyev Mahbuba Xudoyberdiyeva</p> <p style="text-align: center;">O`ZBEK TILI IBORALARINING O`QUV IZOHLI LUG`ATI</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>	<p style="text-align: center;">Ikrom Islomov Otabek Shukurov</p> <p style="text-align: center;">O`ZBEK TILINING SO`ZLAR DARAJALANISHI O`QUV LUG`ATI</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>
<p style="text-align: center;">Otabek Shukurov Bashorat Bahriddinova</p> <p style="text-align: center;">O`ZBEK TILINING MA`NODOSH SO`ZLAR O`QUV LUG`ATI</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>	<p style="text-align: center;">Baxtiyor Mengliyev Bashorat Bahriddinova</p> <p style="text-align: center;">O`ZBEK TILINING SO`Z TARKIBI O`QUV LUG`ATI</p> <p style="text-align: center;">Maktab o`quvchilari uchun</p>

O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
Qarshi davlat universiteti
O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi vazirligi
Respublika Ta'lim markazi
Qashqadaryo viloyat pedagog xodimlarni qayta tayyorlash
va malakasini oshirish instituti

Otabek Shukurov
Bashorat Bahriddinova

O'ZBEK TILINING
MA'NODOSH SO'ZLAR O'QUV LUG'ATI

(Maktab o'quvchilari uchun)

Toshkent
2006

Lug'at, avvalo, o'rta maktab o'quvchilari uchun mo'ljallangan. U, shuningdek, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, filolog talabalar va qolaversa, o'zbek tili bilan qiziquvchi kehg o'quvchilar ommasi uchun ham foydadan xoli emas.

Mas'ul muharrir
Hamid Ne'matov
filologiya fanlari doktori, professor

Taqrizchilar
Tursunali Jumayev
filologiya fanlari nomzodi

Odil Begimov
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

ALIFBO

A
B
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O

P

Q
R
S
T
U
V
X
Y

Z
O'
G'
SH
CH
NG

SO'ZBOSHI

Kuchli va ayovsiz raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti tadbirkor, ijodiy taffakkur sohibi bo'lgan, har qanday qiyin vaziyatdan o'z aql-idroki bilan omon chiqa oladigan mustaqil fikrli, shu bilan birga, shuurida milliy ruhi mustahkam shaxsni tarbiyalashni talab qiladi.

Inson shaxsida ruh, tafakkur va til chambarchas bog'liqdir. Demak, ijodiy va mustaqil taffakkurli shaxs tarbiyasida ona tili va uning ta'limini tashkil etuvchi vositalarning roli beqiyos.

Ma'lumki, o'rta maktab ona tili ta'limining konseptual asoslarida uining zaruriy vositasi ikkita ekanligi ta'kidlanadi: darslik va lug'atlar. O'quvchilarning ijodiy tafakkurini va nutqini o'stirishning zaruriy omillaridan biri lug'atlar ustida ishlashdir. Lug'atlar o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, mustaqil fikrlash darajasi, ijodiy fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda ravon bayon etishga olib keladigan behad qimmatli va boy so'z zahirasini vujudga keltiradi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda ta'limning har bir bo'g'ini uchun (bog'chadan tortib, universitetgacha) yuzlab lug'atlarning maxsus turlari yaratilgani, hatto rus maktablari uchun 30 ga yaqin o'quv lug'atlari mavjud bo'lgani holda o'zbek maktablari uchun bitta «Imlo lug'ati» bor, xolos. Maktablar uchun izohli lug'at, ma'nodosh so'zlar lug'ati, antonimlar lug'ati, darajalanish lug'ati, eskirgan so'zlar lug'ati, shevaga xos so'zlar lug'ati, iboralar lug'ati, so'zlarning birikuvchanlik lug'ati, uyadosh so'zlar lug'ati, shakldosh so'zlar lug'ati, so'z tarkibi lug'ati, talaffuzdosh so'zlar lug'ati, shuningdek, har bir fan bo'yicha alohida terminologik lug'atlar va qomuslar yaratish dolzarb vazifadir.

O'quvchilar uchun zarur lug'atlar yaratilmas ekan, ijodiy tafakkurni rivojlantirish mumkin emas, og'zaki va yozma nutqni o'stirish vositasi bo'lgan joriy darsliklar o'z vazifasini to'la bajara olmaydi. Bu o'rta ta'lim bo'g'ini uchun mavzuviy o'quv lug'atlarini yaratish tamoyillarini ishlab chiqish va tuzishni taqozo qiladi.

Qarshi davlat universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasida professor-o'qituvchilari Qashqadaryo viloyat pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti bilan hamkorlikda maktablar uchun mavzuviy o'quv lug'atlarini ishlab chiqishdek sharafligini o'z zimmalariga oldilar va buning natijasi o'laroq kelajagimiz faxri bo'lgan maktab o'quvchilari uchun shu tipdagi o'quv lug'atlari turkumi yaratildi.

O'quv lug'atlari tajriba sifatida birinchi marta nashr qilinayotganligi uchun kitobxonlar muhokamasiga havola etiladi. Lug'atlar haqidagi fikrlaringizni mamnuniyat bilan qabul qilamiz.

Manzil: Qarshi shahri Ko'chabog' ko'chasi, 17-uy. Qarshi davlat universiteti o'zbek tilshunosligi kafedrasida. Тел: (8-375) 25-77-63; 23-48-55). Faks: (8-375) 221-13-12. E-mail: kasu_info@edu.uz.

B.R.Mengliyev
filologiya fanlari doktori, professor

TUZUVCHILARDAN

Ushbu qo'llanma o'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati bo'lib, unda so'zlar ma'nodoshligi alifbo tartibida nutqiy misollarsiz sinonimik qator holida berildi:

Adolat [a], odillik, adl [a]

Adolatli, odil [a]

Adolatsizlik, haqsizlik, bedodlik

Adovat [a], kek, xusumat [a].

Lug'atni yaratishda asosiy manba sifatida 1974-yilda nashr qilingan «O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati» (A.Hojiyev) va «O'zbek tilining izohli lug'ati» (Ikki tomlik. -M.: Русский язык, 1981)ga tayanildi.

Ma'lumki, jamiyat hayoti bilan birgalikda til ham rivojlanar ekan, bugungi kunda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy o'zgarishlar yangi lug'at yaratish ehtiyojini yuzaga keltiryapti. «O'zbek tilining ma'nodosh so'zlar o'quv lug'ati»ni tuzishda «O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati»ni yaratish uchun tayanilgan tamoyillarga asoslanildi. Biroq mazkur lug'at yuqorida tilga olingan «O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati»dan quyidagi jihatlari bilan farqlanadi:

1. «O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati» izohsiz sinonimik qator holida kengaytirildi.

2. Sinonimik qatordagi bosh so'z (dominanta) belgilandi va qora rangda ajratildi.

3. O'quvchilarning lug'at bilan ishlash samaradorligini oshirish maqsadida ma'nodosh so'zlarning o'z yoki o'zlashma qatlam ekanligi aniqlandi.

Birdan ortiq sinonimik qatorda bosh so'z bo'lgan sinonim alohida-alohida va rim raqami bilan berilgan.

Bugungi kunda tilga tizim sifatida qaralayotgan bir paytda tilshunoslikda lisoniy birliklarning ma'naviy munosabati, ularning o'zaro o'xshash va farqli xususiyati masalasi ko'pgina tilshunoslarni o'ziga qiziqtirib qo'ymoqda. O'tgan asrimizning 40-90-yillarigacha so'zlararo ma'naviy munosabatlar sinonimiya va antonimiya bilan chegaralanib qoldi. Sistem tahlil usuli asosida olib borilgan keyingi kuzatishlarda tilimizda ma'naviy munosabat rang-barang ekanligi oydinlashib, ularning graduonimiya, giponimiya, partonimiya, funkcionimiya, ierarxionimiya kabi turlari ham farqlandi. Shunga muvofiq ma'nodosh so'zlar bilan darajalangan so'zlar qatorini farqlash ham o'quvchilar uchun bugungi kun talabidir.

Lug'aviy ma'nodoshlik sememasi tarkibidagi atash va vazifa semalari bir xil, ifoda semalari har xil bo'lgan, bir turdagi narsa-buyum, belgi-xususiyat, harakat-holatni ifodalovchi leksemalararo munosabatdir. Darajalanish esa umumiy atash semalari bir xil, lekin ma'lum bir semaning turli darajasini ifodalovchi leksemalardir. Bundan tashqari, ma'nodoshlik va darajalanish orasidagi ikkinchi farq shundaki, ma'nodoshlik qatoridagi leksemalar o'zaro ifoda semalari bilan farqlansa, darajalanish qatorida bu shart bo'lmaydi. Tilshunosligimizda darajalangan so'zlarni maxsus o'rgangan olim Sh.Orifjonova graduonimlarda lug'aviy paradigma bir yetakchi (dominanta) atrofida birlashishini ta'kidlab, «darcha» va «darvoza» so'zlarining ma'nosi «eshik» yetakchi so'ziga nisbatan ochilishini qayd etadi¹ va ularni darajalangan so'zlar qatoriga kiritadi.

¹ Orifjonova Sh. O'zbek tilida leksik graduonimiya: Filol. fan. nomz. diss. ... avtoref. - T., 1996. 19-b.

Shunga ko'ra ma'nodosh sifatida qarab kelingan ko'pgina darajalangan so'zlar alohida munosabat tizimi sifatida qaralib, mazkur lug'atdan chetda qoldi.

Shartli qisqartmalar

a—arabcha
fr—fransuzcha
f-t—fors-tojikcha
grek—grekcha
hind—hindcha
ingl—inglizcha
ital—italyancha
lat—latincha
mo'g'—mo'g'ilcha
nem—nemischa
r—ruscha
turk—turkcha

-A-

Abadiy [a], mangu [mo'g'], umrbod [a+f-t], toabad [f-t+a], ilalabad [a]

Abadiylashtirmoq, mangulashtirmoq

Abas [a], **foydasiz**, behuda [f-t]

Abdol [a], xudojo'y [f-t], **dindor** [a+f-t]

Abgor [f-t afgor], **nochor** [f-t], xarob [a]

Abjir, epchil, **chaqqon**

Abjaq bo'lmoq, **majaq bo'lmoq**, dabdala bo'lmoq

Ablah [a], **yaramas**, razil [a]

Ablahona, **ablahlarcha**

Ablaq [a], **chipor**, chavkar

Abonent [r<nem], **obunachi**

Abr [f-t], **bulut**

Abrishim [f-t], **ipak**

Abro' [f-t], **qosh**

Abro'kamon [f-t], **qayrilmaqosh**

Absolyut [r<lat], **mutlaq** [a]

Abstrakt [r], **mavhum** [a]

Abzal [f-t<afzor], **egar-jabduq**

Abzallamoq, **egarlamoq**, egar-jabduq urmoq

Abzas [r<nem], **xatboshi**, satrboshi

Adabiyotchi, adabiyotshunos [a+f-t]

Adabsiz, tarbiyasiz, **axloqsiz**, beadab [f-t+a]

Adad [a], **son**, miqdor [a]

Adadsiz, son-sanoqsiz, hisobsiz, **behisob** [f-t+a], beadad [f-t+a], cheksiz

Adam [a], **yo'qlik**

Adashmoq, **yanglishmoq**

Adib [a], **yozuvchi**

Adil [a], to'g'ri, **tik**

Adip, mag'iz, parovuz

Adno [a], **past**, quyi
Adolat [a], odillik, adl [a]
Adolatli, odil [a]
Adolatsizlik, haqsizlik, bedodlik
Adovat [a], kek, xusumat [a]
Afandi [turk-usm<grek], **janob** [a]
Afif [a], **pokiza** [f-t], toza, iffatli
Aforizm [r<grek], **hikmatli so'z**
Afonaviy [a+f-t], afsonavor [a+f-t], **fantastik** [r]
Afsun [a], jodu, **sehr** [a]
Afsungar [a+f-t], jodugar, **sehrGAR** [a+f-t], afsunchi
Afsuslanmoq, pushaymon qilmoq, o'kinmoq
Aftidan, **chamasi**
Afv [a], kechirim, **uzr** [a]
Afzal [a], ortiq, ustun, yuqori, a'lo [a]
Afzallik, ortiqlik, ustunlik, maziyat [a]
Afg'on [a], faryod [f-t], **fig'on** [a], nola [f-t]
Agent [r<lat], **ayg'oqchi**, josus [a], shpion [r<nem]
Agressiv [r], tajovuzkorlik, bosqinchilik
Agressiya [r<lat], tajovuzkorlik, tajovuz [a], bosqinchilik
Agressor [r], bosqinchi, tajovuzkor [a+f-t]
Agar [f-t], mabodo [f-t], basharti [f-t+a], bordiyu, magar [f-t]
Ahd [a], qaror [a], va'da [a], lafz [a]
Ahdlashmoq, **va'dalashmoq**, so'z berishmoq
Ahdnoma [a+f-t], **bitim**, shartnoma [a+f-t], pakt [r<lat]
Ahmoq [a], tentak, telba, go'sxo'r [f+t], laqma
Ahvol [a], holat [a], hol [a], vaziyat [a], sharoit [a], ahvolot [a]
Ahamiyat [a], e'tibor [a], muhimlik, hamiyat [a]
Ahamiyatli, e'tiborli, **muhim** [a], hamiyatli
Ahamiyatsiz, e'tiborsiz